

Tóth János

Bioetika –
Gyermekvállalás mint morális kérdés –
Gyermekvállalás és etika

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen
készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

13. TÉMA A GYEREKVÁLLALÁS MINT ERKÖLCSI PROBLÉMA

13.1 LECKE GYEREKVÁLLALÁS ÉS ETIKA

A gyermekvállalást a társadalmi és erkölcsi elvárások a történelemben sokáig nagymértékben befolyásolták. Ezzel szemben az elmúlt ötven évben egy olyan álláspont került előtérbe, amely szerint a gyermekvállalás magánügy. Ebben az időszakban a gyermekvállalás egyre inkább szabad, tudatos és racionális döntésévé vált, miközben a népességrobbanás és a demográfiai tél negatív következményei sem voltak olyan tragikus méretűek, mint napjainkban. E változásokat figyelembe véve joggal merül fel az a lehetőség, hogy a gyerekek számára vonatkozó döntés ne csak szabad tudatos és racionális, hanem egyben felelős döntés is legyen.

13.1.1 Reprodukciós autonómia

A napjaink uralkodó felfogása szerint a gyerek számára vonatkozó döntés szigorúan magánügy, azaz mindenki annyi gyereket vállal, amennyit akar, beleértve a gyermektelenséget is. E paradigma követői szerint ezt az elvet semmi sem, még a népességrobbanás vagy a népességfogyás folyamata sem változtatja meg.

WHO székháza Genfben. Forrás:

https://hu.wikipedia.org/wiki/Eg%C3%A9szs%C3%A9g%C3%BCgyi_Vil%C3%A1gszervezet#/media/F%C3%A1jl:World_Health_Organisation_building_south_face.jpg

Látszólag ezt a nézetet képviseli az ENSZ teheráni nyilatkozata (1968) is. „*A szülőknek alapvető emberi joga, hogy szabadon és felelősen meghatározzák a gyerekeik számát és a köztük levő időtartamot.*” (Proclamation of Teheran, 1968). Hasonló megfogalmazást olvashatunk a bukaresti konferenciához kapcsolódó nyilatkozatban, illetve a WHO definíciójában. Ezen elv szerint a gyerekek számáról, születésük időpontjáról a szülők **szabadon** és **felelősen** vagyis autonóm módon dönthetnek. Tehát a reprodukciós autonómia fogalmát akkor értelmezzük helyesen, ha gyerekvállalást egyszerre tekintjük szabad és felelős döntésnek. Ez esetben az egyik legfontosabb kérdés, hogy mit kell értenünk a „felelős” elhatározáson. Belátható, hogy a felelősség fogalmának létezik egy szűkebb és egy szélesebb interpretációja.

A **reprodukciós autonómia szűkebb értelmezése** szerint a szülőnek csak a vállalt gyerekekkel kapcsolatban van felelőssége. Ezzel összhangban a szülők kizárólagos döntése az is, hogy hány gyermeket vállalnak, s ebben a közösség demográfiai helyzete közömbös. Ezért a gyerekvállalás privát természetű és erkölcsileg semleges döntés, hasonlóan ahhoz, amikor valaki arról dönt, hogy tart-e kutyát vagy sem. Az egy másik kérdés, hogyha az alany a gyerekvállalás vagy a kutyatartás mellett dönt, akkor ez a döntése már új felelőségeket generál, amit ez az interpretáció is elfogad.

A **reprodukciós autonómia szélesebb értelmezése** szerint egy morálisan felelős szülő a gyerekvállaláskor mérlegelni fogja a szűkebb, illetve tágabb környezetének, azaz párjának, etnikumának, nemzetének, sőt természeti környezetének a szempontjait is és ennek megfelelően dönt a gyerekek számáról. Ezen értelmezés szerint tehát a felelősség kérdése nemcsak a már megszületett gyerekekkel, hanem a tervezett gyerekek számával kapcsolatban is felmerül. Természetesen ez a két felelősség nem állítható egymással szembe, a szülőnek minden gyerekéről gondoskodni kell.

Álláspontom szerint korunk uralkodó nézete a reprodukciós autonómia szűkebb értelmezésére épül, ami „békeidőben” elfogadható, demográfiai vész helyzetben azonban át kell térni a reprodukciós autonómia szélesebb értelmezésére.

13.1.2 Etikai koordináció

Léteznek olyan kisebbségi nézetek, amelyek már ma is azt mondják, hogy egy népesedési vész helyzetben az embereknek a demográfiai közjót is figyelembe kell venniük, amikor a gyermekik számáról döntenek. Természetesen az értékek és az etikai szabályok átalakulása lassú folyamat, de elkerülhetetlen, hogy elinduljunk ezen az úton.

Az első lépésben minden társadalomnak egy **saját termékenységi célt** kell megfogalmazni, ami az ipari társadalmakban 2,1 gyerek/nő. A fejlődő országokban ez az érték valamivel magasabb. Jellemző a nyugati társadalmakra, hogy miközben rengeteg makroszintű gazdasági célt megfogalmaznak (GDP-re, inflációra, államadósság mértékére stb.) addig

egyetlen makroszintű demográfiai célt sem fogalmaz meg. Ez a politika elfogadható volt, amíg működött a demográfiai (termékenységi) láthatatlan kéz, napjainkban azonban már nem elfogadható.

A következő lépésben egyetértésre kell jutni a kitűzött termékenységi cél megvalósításához szükséges eszközökben is. Természetesen a választható társadalmi eszközöknek is összhangban kell lennie a modernitás alapvető eszméivel, így az emberek és a párok szabadságával, racionalitásával és autonómiájával.

Kornai János (1989 13) szerint egy társadalmi cél elérésére csak a következő négy **koordináció** áll rendelkezésre: **piaci, bürokratikus, etika és agresszív**. Az agresszív koordináció szerencsére már nem jellemzi a modern társadalmakat és bürokratikus szabályok sem vezethetők be, ha azoknak nincs morális alapjuk. Ezért a gyermekvállalás erkölcsi-etikai kérdése központi jelentőségű a népesedési válságok szempontjából.

Minden natalista intézkedésnek morális alapon kell állnia. Két ok miatt is. Egyrészt, ha az emberek felismerik és elfogadják, hogy mindenkinek, így nekik is van reprodukciós kötelességük, akkor ez önmagában is növeli a termékenységi arányszámot. Másrészt, bármilyen bürokratikus vagy akár ösztönző jellegű **pronatalista népesedési politika** legitimitását növeli a társadalmi konszenzus a morális alapokban. Ha például a magyarok többsége felismeri, hogy a magyarság elöregedése és fogyása a **közrossz** egyik legsúlyosabb formája, továbbá, hogy ezt a negatív folyamatot csak úgy lehet megállítani, ha ehhez minden ember hozzájárul. A termékeny korú emberek úgy, hogy több gyermeket vállalnak, az idősebbek pedig úgy, hogy támogatják a nagycsaládosok prioritását a források elosztásakor.

A fenti megfontolások a túlnépesedő országokra is érvényesek. Az **antinatalista népesedési politika** legitimitását növeli az, ha társadalmi konszenzus van abban, hogy mindenki maximum csak két gyereket vállalhat.

Az **etikai koordinációnak** további előnyei is vannak. Nem sérti az ember reprodukciós jogát és autonómiáját, hiszen eleve mentes minden kényszertől; szemben a bürokratikus szabályozással. További előnye az etikai koordinációnak, hogy ingyenes, hiszen a morális alapon gyereket vállalók nem részesülnek pénzügyi támogatásban, és persze a büntetés kiszabásához szükséges költségek sincsenek. S talán a legfontosabb, hogy mivel a szülők nem külső okok (előnyök megszerzése vagy hátrányok elkerülése), hanem belső okok miatt vállalnak több gyereket, ezért ebben az esetben a legvalószínűbb, hogy a gyereket vállaló párokból gondos és lelkiismeretes szülők lesznek.

Mindamellet a tiszta etikai koordinációval kapcsolatban két probléma merül fel. **Egyrészt egyáltalán nem könnyű meggyőzni az embereket egy új morális kötelezettségről.** Itt nincs helye sem az állam kényszernek, sem a pénzügyi ösztönzésnek, mert a definíció szerint egy másik koordinációt jelent. **Továbbá, az etikai érvek nem mindenkire, hanem csak a moralításra érzékeny emberekre hatnak.**

Az emberek többsége érzékeny a morális megfontolásokra, az egy másik kérdés, hogy az emberek morális érzékenysége jelentős mértékben különbözik egymástól. Ebből a szempontból Jon Elster különbséget tesz kantiánusok, utilitaristák, konformisták és amorális homo economicusok között.

Elster szerint először a morális kérdésekre leginkább érzékeny *kantiánusok* fognak az új moralitás szellemében viselkedni, esetünkben legalább két gyereket vállalni. A kantiánusokat, mint tisztán morális személyeket, nem foglalkoztatja sem a körülmény, sem a következmény, hanem csak és kizárólag a belső meggyőződésük, mivel azt akarják tenni, ami a legjobb lenne, ha mindenki azt tenné. Tehát a kantiánusok, ha belátják valaminek a helyességét, esetünkben kettő vagy három gyerek vállalásának (lásd később) a fontosságát, akkor elsőként követik ezt az elvet.

Később csatlakozhatnak hozzájuk az *utilitaristák*, akiket nemcsak ennek a morális szabálynak a helyességéről kell meggyőzni, hanem arról is, hogy az embereknek a számottevő aránya így is fog cselekedni. Ugyanis az utilitaristák miközben a közjót kívánják előmozdítani, mérlegelik a körülményeket és a következményeket is. Az utilitaristák csak akkor fognak két-három gyereket vállalni, ha úgy látják, hogy morális viselkedésüknek (áldozatvállalásuknak) van értelme, azaz elég sokan hasonlóképpen döntenek.

Ezután a társadalom többségét alkotó *konformisták* fogadják el ezt a morális szabályt. Ugyanis a konformisták csak azt nézik, hogy mi az általános norma. Ha úgy látják, hogy 2-3 gyerek vállalása általános normává vált, akkor ők is így cselekszenek, ellenkező esetben viszont nem.

A *homo economicusok* – az individuális racionalitás nevében – mindig minden erkölcsi kötelességet elutasítana, így a két-három gyerek vállalására vonatkozó morális elvárást is.

Családi jelenet, August Heyn festménye,
1920.

Forrás:

https://fr.wikipedia.org/wiki/Morale#/media/Fichier:August_Heyn_Weinender_Junge_beim_Mittagsmahl_in_der_Bauernstube.jpg

13.1.3 Utilitarianizmus

Először a – viszonylag egyszerű – klasszikus utilitarista princípiumot alkalmazzuk a vállalandó gyerekek számára (röviden a gyerekvállalás) kérdésére. Tegyük fel, hogy minden embert átlagos mértékű boldogság vagy hasznosság jellemez. Ebben az esetben a több ember nyilvánvalóan nagyobb, míg a kevesebb ember nyilvánvalóan kisebb mértékű közboldogságot jelent. **Ez alapján a népességnövekedés jó, míg a népességcsökkenés rossz.** Ebből pedig az következik, hogy mindenkinek a lehető legtöbb gyereket kell vállalnia. Ez a következtetés azonban csak egyéni és közösségi jellegű korláton belül érvényes.

Az egyéni korlátot a szülők összesített teherbíró képessége jelenti. Ha a szülők a saját teherbíró képességüknél több gyereket vállalnak, akkor mindegyik gyerek jóléte csökken, sőt esetenként nő azok szenvedése, gondoljunk például az éhező vagy elhanyagolt gyerekekre. A szenvedő gyerekek számának a növelése pedig ellentétben áll az utilitarista maximával.

A közösségi korlátot a túlnépesedés jelenti. Ha egy régióban – összhangban az utilitarista etikával – a többség öt gyereket képes felnevelni és ezért utilitarista megfontolások alapján vállalja is azok nemzését és felnevelését, akkor nyilvánvalóan fellép a túlnépesedés problémája. Ha például egy nemzet lélekszáma gyorsabban nő, mint ahogy a gazdaság, akkor egy olyan helyzet alakul ki, hogy egy újabb ember összességében már nem növeli, hanem csökkenti az emberek átlagos boldogságát, s így az emberek összesített boldogságát is. Ezért elvileg létezik egy, a körülményektől (népsűrűség, természeti erőforrások állapota, technikai fejlettség, gazdasági növekedés) függő **optimális népességszám**, illetve népességváltozás, amelynél maximális mértékű a közboldogság.

A klasszikus utilitarianizmus fontos sajátossága, hogy az érintettek fogalmán keresztül képes figyelembe venni a nemzetek speciális helyzetét. Például, a magyarok jelenlegi demográfiai helyzetéből az következik, hogy mindenkinek, a saját teherbíró képességén belül, minél több gyermeket kell vállalnia. Viszont a túlnépesedési válsággal szembenező afrikai országok esetében morálisan az a helyes, ha mindenki a jelenleginél sokkal kevesebb gyereket vállal.

(Tóth János, SZTE)

Kérdések

1. Mit jelent a reprodukciós autonómia?
2. Mi a különbség a reprodukciós autonómia szűkebb és szélesebb értelmezése?
3. Kornai milyen társadalmi koordinációkat különböztet meg?
4. Mi az etikai koordináció előnye?
5. Mi az etikai koordináció hátrányai?
6. John Elster szerint egy új etikai szabályt milyen sorrendben fogadnak

el a különböző erkölcsi típusba sorolható emberek?

7. A klasszikus utilitarianizmust alkalmazva a gyermekvállalásra milyen konklúzióhoz jutunk?

Szakirodalom

Boros Gábor (2007, szerk.): *Filozófia*. Akadémia Kiadó. Budapest.

Elster, Jon (1995): *A társadalom fogaskerekei. magyarázó mechanizmusok a társadalomtudományokban*. Osiris-századvég. Budapest.

Kornai János (1989): *Régi és új ellentmondások és dilemmák*. Magvető könyvkiadó.

Kovács József (2006): *A modern orvosi etika alapjai*. Medicina Kiadó. Budapest.

Tóth I. János (2016): Az alacsony mértékű gyermekvállalás morális vonatkozásai. *Létünk* (Újvidék) 3 pp. 37-51.